

Відгук
отримано 12.05.26
Голова спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.104
з.психол.н., професор

Калішук С.В.
С.В.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.104

У Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору психологічних наук, професору,
завідувачу кафедри психології особистості та соціальних практик
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
Світлані КАЛІЩУК

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата психологічних наук, старшого наукового
співробітника, старшого наукового співробітника лабораторії психології
особистості імені П.Р. Чамати

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Яворської-Ветрової Ірини Вікторівни

про дисертаційне дослідження

МИКОЛЕНКО НАТАЛІЇ ВАЛЕРІЇВНИ на тему

**«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОЦІННОСТІ
КЛІЄНТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ»,**

подане на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та
поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність дисертаційного дослідження.

Актуальність дисертаційного дослідження Наталії Валеріївни Миколенко «Психологічні особливості розвитку самоцінності клієнтів психологічних служб закладів вищої освіти» зумовлена високими вимогами, що висуває сучасність до особистості з появою нових суспільних, соціальних, економічних, а в умовах повномасштабної війни – й екзистенційних – викликів в різноманітних ситуаціях непередбачуваності й невизначеності життя. Самоцінність як переживання особистістю певного емоційного відчуття самої себе, стійкого внутрішнього переконання у власній унікальності та гідності поваги і любові з боку інших людей, безумовного прийняття себе, відчуття цілісності своєї особистості, виступає базовою підвалиною психічного здоров'я, ресурсом стійкості, що визначає особливості самоорганізації й самореалізації у різних сферах життя, у стосунках з іншими людьми, віру у власну спроможність вирішувати проблеми й долати труднощі. Дослідження феномена «самоцінність» має важливе теоретико-методологічне значення для психологічної науки, є науково доцільним та відповідає сучасним суспільним запитам.

Дисертаційне дослідження є логічною складовою наукового пошуку кафедри практичної психології факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, зокрема, в межах комплексної науково-дослідної теми «Психологічна підтримка ресурсного потенціалу особистості в мінливих умовах суспільного буття» (2021-

2026 рр.) (державний реєстраційний номер 0121U112046). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (протокол № 10 від 25 листопада 2021 р.), що підтверджує його відповідність стратегічним напрямам розвитку психологічної науки в Україні.

Наукова новизна результатів дисертації.

Дисертаційна робота Наталії Валеріївни Миколенко є теоретично й емпірично обґрунтованим науковим дослідженням, яке володіє науковою новизною, що виявляється насамперед у авторському визначенні концепта «самоцінність». Розуміння авторкою самоцінності як базового настановлення особистості, сформованого в ранньому дитинстві через безумовне прийняття значущими іншими, яке безпосередньо переживається як стійке відчуття того, що вона у своїй унікальності є хорошою та цінною, заслуговує на любов, повагу та увагу оточення, і яке залишається відносно стабільним незалежно від зовнішніх обставин чи досягнень, створило фундамент для розробки «Інтегрованої структурно-функціональної моделі розвитку самоцінності в процесі отримання психологічної допомоги». Модель описує генезу низької самоцінності, її когнітивні, емоційні та поведінкові прояви, а також етапи і напрями психологічної допомоги в розвитку самоцінності особистості.

Дисертанткою розроблено й апробовано авторську методику діагностики самоцінності «Опитувальник самоцінності особистості», підтверджено її валідність та надійність.

Розроблено і доведено ефективність програми соціально-психологічного тренінгу розвитку самоцінності клієнтів психологічних служб ЗВО. Розвиток самоцінності в процесі психологічної допомоги є поступовим відновленням безумовного відчуття власної цінності через цілеспрямоване переосмислення обмежувальних дитячих та пізніших переконань, формування реалістичного образу себе шляхом самопізнання, прийняття себе без самокритики, автентичне самовираження та прийняття відповідальності за власне життя за умови підтримуючого визнання цінності клієнта іншими.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження.

Обґрунтованість наукових положень дисертації Н.В. Миколенко базується на глибокому теоретичному аналізі проблеми, застосуванні багатоаспектного дослідницького інструментарію (16 психодіагностичних методик) та методів математико-статистичної обробки емпіричних даних. Такий комплексний підхід забезпечив цілісність та достовірність отриманих результатів. Ступінь обґрунтованості забезпечується репрезентативністю вибірки (352 особи), яка дозволила встановити особливості розвитку самоцінності клієнтів психологічної служби закладів вищої освіти різних регіонів України. Сформульовані дисертанткою висновки про необхідність подолання виявлених дезадаптивних проявів низької самоцінності стали основою розробки «Програми розвитку

самоцінності клієнтів психологічних служб закладів вищої освіти». Рекомендації, викладені в роботі, мають прикладну цінність, оскільки спрямовані на зміцнення позитивного самоствердження, емоційної усвідомленості, автономності, соціальної впевненості та цілісності ідентичності. Пропоновані техніки соціально-психологічного тренінгу базуються на розробленій «Інтегрованій моделі розвитку самоцінності» та результатах констатувального експерименту, а отже, впливають саме на виявлені проблемні, вразливі точки.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Вважаємо правомірними визначення дисертанткою об'єкту, предмету, мети дослідження. Відповідно до мети, коректно визначено основні завдання дослідження, які всебічно і комплексно охоплюють обрану проблематику відповідно до його теоретичних, методологічних і концептуальних засад. У процесі роботи були використані різні методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння та класифікація); емпіричні: тестування; методи обробки та інтерпретації емпіричних даних: кількісний та якісний аналіз (описова статистика, експлораторний та конфірмаційний факторний аналіз, кореляційний аналіз тощо). Загалом складові дослідження та саме дослідження в цілому можна описати як такі, що володіють узгодженістю та науковою доцільністю.

Достовірність одержаних результатів забезпечена коректним застосуванням сучасного апарату статистичної обробки даних, а загальні висновки логічно випливають з послідовно виконуваних завдань дослідження.

Апробація результатів дисертації.

Аналіз публікацій Н.В. Миколенко свідчить, що результати дисертаційного дослідження мають достатньо широку апробацію у фаховому науковому просторі. Ключові теоретичні положення, результати емпіричного вивчення і практичні рекомендації висвітлені в 11 наукових публікаціях (з них 9 одноосібних), що відповідає вимогам до апробації результатів кваліфікаційних наукових досліджень. Серед праць: 4 статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 стаття у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, 6 публікацій у інших виданнях і збірниках матеріалів конференцій, що засвідчує їх актуальність, наукову вагомість, відповідність сучасним стандартам академічної доброчесності.

Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Структура і зміст дисертаційного дослідження відповідають вимогам, що висуваються до кваліфікаційних наукових праць. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 216 найменувань, з яких 113 – іноземною мовою, та додатків. Робота містить

41 таблицю і 20 рисунків.

У *першому розділі* дисертації здійснено глибокий і різнобічний аналіз підходів до осмислення концепту «самоцінність» як у класичних теоріях (В. Джемс, А. Адлер, С. Куперсміт, Р. Вайлі, М. Розенберг, К Роджерс, Е. Берн та ін.), так і в сучасних зарубіжних та вітчизняних розвідках (І. Бех, Л. Просандєєва, Л. Бурбо, Т. Гарріс, К. Гібберт, А. Ленгле, К. Нефф та ін.). Цікавим є звернення уваги авторки на дискусію практикуючих психологів щодо проблем самоцінності, самооцінки, самоприйняття в сучасних медіа та соціальних мережах, наголошуючи, що популяризація в суспільстві певних ідей щодо самосприйняття може завдавати шкоди формуванню як компетентності й самоствавлення людини, так і її реалізації в міжособистісних стосунках. Важливим є виокремлення психологічного змісту поняття самоцінності у спектрі суміжних конструктів. Порівняння різноманітних концептуальних підходів подано в таблицях, що наочно відображає і систематизує науковий пошук авторки й результати вивчення проблеми. Наталія Валеріївна демонструє принагідно високий рівень володіння понятійним апаратом. Узагальненням аналізу наукових розвідок у площині розвитку самоцінності стала розробка авторської «Інтегрованої моделі розвитку самоцінності особистості» (Рис. 1.3, с. 89), що створила надійне підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження та практичного її застосування у психологічній допомозі клієнтам психологічних служб закладів вищої освіти.

У *другому розділі* висвітлено комплексний підхід до психодіагностики особливостей самоцінності особистості. Проаналізувавши існуючі шкали діагностики самоцінності та суміжних понять на предмет їх надійності та узгодженості, авторка констатувала відсутність інструментів вимірювання рівня сформованості самоцінності, а відтак, одним із завдань констатувальної частини експерименту була розробка авторського діагностичного інструментарію для вивчення виокремлених нею ключових аспектів самоцінності, а саме: залежність від зовнішніх оцінок і перфекціоністських стандартів, потреба в соціальному прийнятті, самоприйняття, відчуття соціальної значущості та цілісності ідентичності. Детально описано вибірку, етапи, процедури створення методики, перевірку її валідності та надійності; аналіз проводився з використанням відповідних методів математичної статистики: експлораторного факторного аналізу, конфірматорного факторного аналізу, критерія Кайзера-Маєра-Олкіна, тесту сферичності Бартлєта, коефіцієнта альфа Кронбаха, коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Кількісний та якісний аналіз взаємозв'язків між розробленими показниками самоцінності та суміжними конструктами виявив, що вища самоцінність тісно пов'язана з позитивним ставленням до себе, самоповагою та психологічним благополуччям, зокрема зі здатністю приймати себе, діяти незалежно від думки інших, ефективно справлятися з життєвими викликами та підтримувати гармонійні стосунки, що засвідчує роль самоцінності

як ресурсу психічного здоров'я і стійкості особистості. Водночас низька самооцінність асоційована зі збільшенням самокритики, тривожності, впливовістю на індивіда зовнішнього тиску, страху оцінки, соціального відчуження, що суттєво знижує якість життя та обмежує здатність до самореалізації та професіоналізації.

Третій розділ дисертації є описом формувального етапу емпіричного дослідження, у якому авторка обґрунтовує й подає «Програму розвитку самооцінності клієнтів психологічних служб закладів вищої освіти». Розділ логічно пов'язаний з результатами попередніх етапів: Програма розроблена на основі «Інтегрованої моделі розвитку самооцінності особистості в процесі отримання психологічної допомоги», а виявлені на констатувальному етапі дезадаптивні прояви низької самооцінності постають у фокусі психокорекційного впливу. Програма тренінгу побудована на транстеоретичній моделі змін (Prochaska & DiClemente), тобто моделі поетапного формування психологічних змін. Аналіз впровадження «Програми розвитку самооцінності клієнтів психологічних служб ЗВО», здійснений за результатами контрольної та експериментальної вибірок, показав її високу ефективність. Учасники експериментальної групи продемонстрували статистично значуще зниження тривожності, синдрому самозванця, страху відторгнення, дезадаптивного та самокритичного перфекціонізму, а також зростання психологічного благополуччя, самоприйняття, автономії та здорової потреби в близькості. Причому найбільш показові зміни зафіксовано саме за авторським Опитувальником самооцінності особистості, зокрема за Шкалою 3 Самоприйняття – неприйняття себе, яка визначена ключовим показником самооцінності.

У *висновках* роботи вичерпно та змістовно відображена логіка і основні результати здійсненого дослідження.

Рецензована робота має цілісну змістовну структуру, яка відповідає меті дослідження та поставленим у ньому завданням. Вона справляє враження завершеної наукової роботи, якій притаманні оригінальність, логічність, методологічна коректність, виваженість оцінок і висновків. Позиції наукової новизни та практичного значення одержаних результатів відповідають змісту дисертації.

Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Результати перевірки тексту дисертації автоматизованою системою на плагіат свідчать про самотійний та оригінальний характер роботи, належний рівень наукової етики. Теоретичний аналіз наукових джерел, виклад ідей науковців супроводжується коректними бібліографічними посиланнями. В цілому, проаналізувавши дисертаційне дослідження та наукові публікації,

вказані в анотації, можна стверджувати, що ця робота є самостійно виконаною працею, що відповідає актуальним вимогам, не містить елементів академічного плагіату, фальсифікацій чи запозичень.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Наталії Валеріївни Миколенко, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження й побажання, переважно дискусійно-рекомендаційного характеру.

1. У першому розділі роботи, безперечно, ґрунтовно проаналізовано праці, присвячені дослідженню самоцінності, самосвідомості, самооцінки, самоповаги, самоспівчуття, самосприйняття, окейності тощо. При цьому ледь частка авторів проаналізованих робіт – зарубіжні. Серед вітчизняних дослідників найбільше представлені роботи Людмили Євгенівни Просандєєвої та Івана Дмитровича Бежа, внесок яких у розробку даної проблематики беззаперечний. На наш погляд, у спектр теоретичного аналізу доцільно додати науковий доробок українських учених. Зокрема, в Інституті психології імені Г.С. Костюка під керівництвом О.Л. Музики розроблялась тематика ціннісної підтримки саморозвитку обдарованої молоді, під керівництвом Т.О. Піроженко – тематика ціннісного розвитку дошкільників (враховуючи те, що дисертантка розглядала питання генези самоцінності у ранньому віці).

2. Авторка достатньо ретельно обґрунтувала важливість розвитку і зміцнення самоцінності для студентів закладів вищої освіти (с. 21-22). Тренінгова програма апробовувалась із залученням студентів 18 – 21 року (с. 195). При цьому у вибірку досліджуваних ($N = 352$) входили особи віком від 18 до 54 років (с. 113). Чи були виявлені особливості самоцінності досліджуваних різних вікових груп? Якщо так, то чи впливали ці особливості (і як саме) на подальше надання їм психологічної допомоги?

3. У третьому розділі, аналізуючи ефективність «Програми розвитку самоцінності клієнтів психологічних служб закладів вищої освіти», авторка наголосила на участі чоловіків, навіть необхідності організувати спеціальну «чоловічу» тренінгову групу (с. 196). Виникає питання доцільності цього, адже подальший аналіз не містить даних про особливості чи відмінності результатів чоловіків порівняно з жінками.

Втім висловлені дискусійні питання і побажання принципово не знижують цінності викладених у дисертаційній роботі наукових результатів і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Науковий апарат дисертаційного дослідження системно поданий та зрозуміло описаний. Поставлена мета та завдання дослідження є свідченням наукової компетентності авторки. Загалом, зазначимо, що Наталія Валеріївна

Миколенко своєю роботою показала високий рівень кваліфікації, вміння на теоретичному та практичному рівні вирішувати поставлені завдання.

Дисертаційне дослідження має комплексний, завершений характер і розкриває нові перспективи психологічного вивчення вказаної проблематики.

Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертаційна робота Наталії Валеріївни Миколенко «Психологічні особливості розвитку самоцінності клієнтів психологічних служб закладів вищої освіти» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе для психології наукове завдання, та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Виходячи із вищезазначеного, вважаю, що Миколенко Наталія Валеріївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю – 053 «Психологія» галузі знань – 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
лабораторії психології особистості
імені П.Р. Чамати Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України

Ірина ЯВОРСЬКА-ВЕТРОВА

